

بررسی مسئولیت مدنی مجانین در نظام حقوقی ایران و انگلستان

نام و نام خانوادگی نویسنده اول: امیرمحمد توکلی

دانشجوی مقطع دکتری حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات

نام و نام خانوادگی نویسنده دوم: محمدرضا عضدی

دانشجوی مقطع کارشناسی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

نام و نام خانوادگی نویسنده سوم: محمدصادق عباسی صفاجو

دانشجوی مقطع کارشناسی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

چکیده

خطر ورود زیان از طرف اشخاص دارای اختلال روانی به دلیل فقدان تمییز و یا اختلال در اراده بالا است و باید جامعه را در برابر این خطرات حمایت کرد. شناخت مسئولیت مدنی مجانین حائز اهمیت است زیرا آثار و احکام اعمال و وقایع حقوقی مجانین متفاوت است. از اینرو لزوم جبران خسارتی که به دیگری وارد آمده است، یکی از قواعد مسلم حقوقی می باشد تا آنجا که در نظریه های جدید، به جای «حقوق مسئولیت» از «حقوق جبران خسارت» سخن گفته شده است. همچنین، مسئولیت مدنی ناشی از فعل زیان بار مجانین براساس اقتضای عدالت و مصلحت جامعه همواره مورد توجه قانونگذاران و حقوقدانان بوده است. بنابراین پژوهش حاضر از روش توصیفی-تحلیلی و جستجو در پایگاه ها و منابع اطلاعات علمی اینترنتی و منابع کتابخانه ای، به بررسی مسئولیت مدنی مجانین در حقوق ایران و سیستم حقوقی انگلستان (کامن لا) می پردازد. با این وجود مقاله حاضر به بررسی و مطالعه قوانین و مقررات مربوط به مسئولیت مدنی مجانین در نظام حقوقی ایران از جمله قانون مدنی، قانون مسئولیت مدنی و ... . نظام حقوقی انگلستان (کامن لا) که از مقررات عام مسئولیت مدنی تبعیت می کند و قواعد خاصی در این زمینه بیان نشده، می پردازد که از اهداف پژوهش حاضر می باشد. یافته های پژوهش حاضر حاکی از این است که در حقوق ایران مسئولیت مدنی مجانین به صراحت در ماده 1216 قانون مدنی و ماده 1 قانون مسئولیت مدنی و برخی مواد دیگر از قوانین مذکور پذیرفته شده است. در نظام حقوقی انگلستان (کامن لا) مسئولیت مجانین از مقررات عام مسئولیت مدنی تبعیت می کند و قواعد ویژه ای در این زمینه وجود ندارد. برخلاف حقوق ایران، در حقوق انگلستان، عمد و بی احتیاطی از موجبات مستقل در دعاوی مسئولیت مدنی تلقی می گردد لذا بی احتیاطی در صورت همراه شدن با شرایطی، سبب مسئولیت مدنی است.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، مجانین، نظام حقوقی ایران، نظام حقوقی انگلستان.

مقدمه

همواره در جامعه ضرر و زیان های مالی و جانی هر روزه رخ می دهد که بایستی توسط خاطی جبران شوند و این امر خود نیازمند قوانین و مقررات محکم و الزام آور است. عدالت اجتماعی اقتضا می نماید که ضرر و زیان به وجود آمده توسط مجانی نیز جبران شود و هیچ خسارتی جبران نشده باقی نماند. از اینرو، اگر شخصی با ارتکاب رفتار زیان بار موجب ورود ضرر به دیگری گردد، ملزم به جبران ضرر مطابق قواعد عام مسئولیت مدنی می گردد. مسئولیت مدنی واژه ای است که با وارد آمدن خسارت و حصول زیان به وجود می آید.

در واقع مسئولیت مدنی عبارت است از ملزم بودن فرد به جبران ضرر و زبانی که به دیگری وارد نموده است مسئولیت مدنی زمانی به وجود می آید که شخصی که فاقد مجوز قانونی است به حق شخصی دیگر خسارت وارد آورد و در نتیجه ی آن ضرری به او وارد شود، تفاوتی نمی کند فعلی که سبب زیان بوده است جرم باشد یا شبه جرم. بنابراین، در هر مسئله ای که فرد مکلف به جبران ضرر دیگری شود می گویند که این شخص دارای مسئولیت مدنی است و ضامن می باشد. این مسئولیت و ضمانت در صورتی است که شخص سلامت عقلانی کامل داشته باشد و از عواقب ضرر و زیان و خسارتی که وارد آورده آگاه باشد.

در حقوق انگلستان نیز، عقیده بر این است که فرد مجنون فاقد توانایی ارتکاب جرم می باشد. در فقه اسلامی، بر اساس روایات موسوم به (حدیث رفع)^۱ عدم مسئولیت مجانی مورد تأکید قرار گرفته است. شخصی که فاقد قوه ادراک و اختیار باشد؛ مسئول رفتار خود نیست و در قبال امر و نهی قانونگذار تکلیفی ندارد، چرا که امر و نهی قانونگذار برای کسانی است که دستورات او را می فهمند و توانایی اجابت دارند. نحوه برخورد با مجانی که در ایران محجور خوانده می شوند در کشورهای مختلف متفاوت است، همچنین قواعد و مقررات در کشورهای مختلف متفاوت است و هر کشور قانون خاص خود را دارد.

با این وجود، در نوشتار حاضر در پی پاسخ به این پرسش هستیم که قواعد و احکام ناظر بر مسئولیت مدنی مجانی در نظام حقوقی ایران و انگلستان (کامن لا)^۲ به چه صورت می باشد؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا به تبیین مفاهیم و اصطلاحات مربوط به موضوع می پردازیم و در ادامه به مبنای مسئولیت مدنی در هر دو نظام حقوقی خواهیم پرداخت و بحث را با بررسی قوانین و مقررات مربوط به مسئولیت مدنی مجانی در ایران و انگلستان پی خواهیم گرفت و در نهایت بحث را با یک نتیجه گیری به اتمام خواهیم رساند.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از روش توصیفی- تحلیلی و جستجو در پایگاه ها و منابع اطلاعات علمی اینترنتی و منابع کتابخانه ای، به بررسی مسئولیت مدنی مجانی در حقوق ایران و سیستم حقوقی انگلستان (کامن لا) می پردازد.

یافته ها

یافته های پژوهش حاضر حاکی از این است که در حقوق ایران مسئولیت مدنی مجانی به صراحت در ماده 1216 قانون مدنی و ماده 1 قانون مسئولیت مدنی و برخی مواد دیگر از قوانین مذکور پذیرفته شده است. در نظام حقوقی انگلستان (کامن لا) مسئولیت مجانی از مقررات عام مسئولیت مدنی تبعیت می کند و قواعد ویژه ای در این زمینه وجود ندارد. برخلاف حقوق ایران، در حقوق انگلستان، عمد و بی احتیاطی از موجبات مستقل در دعاوی مسئولیت مدنی تلقی می گردد لذا بی احتیاطی در صورت همراه شدن با شرایطی، سبب مسئولیت مدنی است.

1- این حدیث از پیامبر اکرم (ص) به «حدیث رفع» شهرت دارد: «رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي تِسْعَةٌ: الْخَطَأُ، وَالنَّسْيَانُ، وَمَا أَكْرَهُوا عَلَيْهِ، وَمَا لَا يَعْلَمُونَ، وَمَا لَا يَطِيقُونَ، وَمَا اضْطُرُّوا إِلَيْهِ، وَالْحَسَدُ، وَالطَّيْرَةُ، وَالتَّفَكُّرُ فِي الْوَسْوَسةِ فِي الْخَلْقِ مَا لَمْ يَنْطَلِقْ بِشَفْةٍ: مسئولیت و تکلیف نسبت به نه چیز، از امت من برداشته شده است: خطا، فراموشی، آنچه بدان مجبور شوند، آنچه نمی دانند، آنچه از توانشان بیرون است، آنچه بدان ناچار شوند، حسادت، فال بد زدن، و تفکر وسوسه آمیز در آفرینش، تا زمانی که به زبان آورده نشود».

2- Common law.

1- مفاهیم و اصطلاحات

1-1- مفهوم مجنون

در لغت واژه «جنون» به معنای کم عقلی، بی خردی، نادانی، دیوانگی و حالتی روانی است که در آن شخص قادر به تشخیص درست از نادرست و تشخیص نتایج عملی و اخلاقی اعمال خود نیست. (انوری، 1388) معنای اصطلاحی جنون نیز چندان از این معنای لغوی دور نیفتاده است؛ در معنای اصطلاحی به شخصی مجنون گفته می‌شود که به علت آشفتگی روحی و روانی، عقلش مخفی مانده و قوه تمیز و درک و شعور را از دست داده است. مجنون شخصی است که از قوه عقل و فهم بی بهره است و به اختلال تمامی قوای دماغی مبتلا می‌باشد؛ به معنای دیگر، مجنون مختل المشاعر می‌باشد.

در حقوق انگلستان، جنون به معنای هرگونه اختلال روانی به اندازه کافی شدید دانسته شده است که مانع از داشتن صلاحیت قانونی فرد شده، او را از مسئولیت کیفری یا مسئولیت مدنی معاف می‌دارد. (Garner et al, 2009) همچنین در تعریف جنون آمده که جنون بیماری روانی است که در آن ادراک و رفتار شخص به نحو شدیدی مختل شده، وی برای اعمال خود مسئول قلمداد نمی‌شود. (Blackwell, 2008)

در حقوق انگلستان، در کنار واژه «مجانین»، واژه روان پریش¹ نیز آمده است، اهلیت این اشخاص در دسته های گوناگون حقوق تفاوت دارد و از صور گوناگونی شبیه اهلیت کودک می‌باشد به عنوان مثال، در جرم چنانچه شخص بتواند ثابت نماید که ندانسته یا نفهمیده که در حال ارتکاب اشتباهی بوده است، می‌تواند به دفاع جنون توسل جوید و محکمه مشخص خواهد کرد که او به علت جنون مجرم نمی‌باشد. در غیر از مواردی که قصد روانی لازم است شخص روان پریش در برابر (رفتار) تقصیر مسئولیت دارد، چون مقصود از قواعد تقصیر، جبران حالت و وضعیت متضرر است نه مجازات فردی که تقصیر را مرتکب شده است. در اصطلاح روانپزشکی، جنون یا با اصطلاح علمی پسیکوز² بیماری روانی یا روان پریشی است که به واسطه آن، جریان فکر، اندیشه، رفتار، کردار، احساس و اعمال از راه درست و صحیح منحرف شده باشد. (کیانی و گودرزی، 1386)

حقوقدانان برای جنون تعاریفی مختلفی را ذکر نموده اند و برخی معتقدند که جنون صفت کسی است که فاقد تشخیص نفع و ضرر و حسن و قبح است. (جعفری لنگرودی، 1386) یا آنکه مجنون کسی است که قوه عقل و درک ندارد و به اختلال کامل قوای مغزی مبتلاست. (صفایی و قاسم زاده، 1378)

2-1- مفهوم مسئولیت مدنی

واژه «مسئول» اسم مفعول از سأل، یسأل بر وزن منع یمنع سؤال مصدر آن می‌باشد. در آیات قرآنی واژه «مسئولیت» در معنای مورد بازخواست و مجازات واقع شدن به دلیل انجام یا خودداری از انجام کاری استعمال شده است. چنانکه در آیه 34 سوره مبارکه اسراء و 24 سوره مبارکه صافات کلمه مسئول با عبارت «... وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۚ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا» و «وَقِفُّهُمْ ۖ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ» و نیز در حدیث «کلکم راعٍ، و کلکم مَسْئُولٌ عَن رَعِيَّتِهِ» این معنا از مسئولیت مراد بوده است. (باریکلو، 1387) مسئولیت را مصدری جعلی از مسئول و از ریشه «سال یسال» به معنای بر عهده گرفتن، ملتزم شدن و کفیل شدن و موظف بودن به انجام دادن امری دانسته اند. (معین، 1389) مسئولیت در لغت، مورد سؤال واقع شدن و به مفهوم تفکیک وظیفه نیز آمده است. (عمید، 1389) قانون مدنی ایران نیز علاوه بر استعمال لفظ مسئول و مسئولیت در اکثر مواقع به پیروی از فقه کلمه ضمان و ضامن را بکار برده است.

1- روان پریشی نوعی قطع ارتباط با واقعیت است که شامل توهم و هذیان می‌باشد. در این بیماری ادراک فرد از واقعیت به گونه ای جدی دچار تحریف شده و از واکنش های روانشناختی خود به شدت آشفته می‌گردد. اینگونه بیماران از اختلال در تفکر و تکلم رنج می‌برند و رفتارهایشان بسیار عجیب و غریب است. (بنگرید به ستوده، 1378)

2- Psychosis.

از اینرو، مسئولیت در معنای لاتین^۱ نیز از معنای پاسخگو بودن گرفته شده است. لذا، مقصود از مسئولیت مدنی، مسئولیتی است که ناشی از خصیصه اجتماعی انسان است. در واقع مسئولیت مدنی، حقوق خطاهای مدنی و نقص قواعد حاکم بر روابط مدنی می باشد. (عباسلو، ۱۳۹۰)

معنای قانونی مسئولیت مدنی، همان التزام شخص به تحمل حکم قهری قانون در برابر رفتاری است که از وی سر زده است. برخی از حقوقدانان کشور با توجه به معنای لغوی مذکور، مسئولیت را عبارت از التزام شخص به پاسخگویی اعمال و رفتار خویش در برابر مردم می دانند که معیار تجلی آن اعمال و رفتاری است که موجب خسارت یا جنایت می گردد. (ولیدی، ۱۳۹۴)

هرچند که در قانون ایران تعریفی از مسئولیت بیان نشده است. در حقوق خارجی نیز مسئولیت یک مفهوم حقوقی است که بر اساس قدرت یک طرفه و مطابق با یک قاعده حقوقی انجام یا عدم انجام امری را الزام می کند. همچنین آن را تعهد قانونی شخص به دفع ضرر دیگری که وی به وجود آورده است خواه ناشی از تقصیر خود او باشد یا از فعالیت او ایجاد شده باشد، نیز تعریف نموده اند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۲)

برخی دیگر مسئولیت مدنی را اینگونه تعریف می کنند و بیان می دارند مسئولیت عبارت است از مسئولیت شخص در برابر خسارتی که آن شخص یا شیء تحت حراست وی به دیگران وارد می کند و همچنین مسئولیت شخص بر اثر تخلف از انجام تعهدات قراردادی تعریف نموده اند و عده ای دیگر در خصوص مفهوم مسئولیت مدنی بر این باورند که در هر مورد که کسی موظف به جبران خسارت دیگری است، در برابر او مسئولیت مدنی دارد. (کاتوزیان، ۱۳۸۶)

۲- مبنای مسئولیت مدنی در حقوق ایران و انگلستان

مبنای مسئولیت مدنی محجورین (صغیر، مجنون و غیررشید) در ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی^۲ مشخص شده است و این ماده مؤید این امر می باشد که مجنون در قوانین و نظام حقوقی ایران دارای مسئولیت مدنی می باشد. حسب ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، مسئولیت بر مبنای تقصیر می باشد. لذا ماده مذکور مقرر می دارد: «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است». مسئولیت مدنی با عامل جنون رفع نمی گردد، لذا ورود زیان از جانب مجانین ضمان آور است. در مجموع قانون مسئولیت مدنی، تقصیر را اساس و مبنای مسئولیت مقرر نموده و این نظریه را صراحتاً مورد پذیرش قرار داده است.

با این وجود در خصوص اتلاف می توان براساس مواد ۳۰۷ و ۳۲۸ قانون مدنی^۳ به مسئولیت بدون تقصیر قائل گردید. بنابراین می توان اینگونه بیان داشت که ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی عام و کلی می باشد و قاعده مربوط به اتلاف خاص است، فلذا قاعده عام نمی تواند ناسخ قاعده خاص باشد. بنا به مطالب فوق الذکر، درحقوق داخلی تقصیر اساس و مبنای انحصاری مسئولیت نمی باشد اما تأثیری که در مسئولیت مدنی دارد غیرقابل انکار است. نقش تقصیر در مسئولیت هایی که بر ناشی از تقصیر است، شرط تحقق یافتن مسئولیت مدنی می باشد و در مسئولیت هایی که مطلق است، سبب می گردد تا کسی که بر او زیان وارد شده است روش دیگری برای اقامه دعوی برگزیند و در خصوص مسئولیت هایی که مقنن تقصیر خوانده را مفروض پنداشته است، زیان دیده در واقع احتیاجی به اثبات تقصیر برای گرفتن خسارت نخواهد داشت. (ابراهیمی شکرانلو، ۱۴۰۱)

در مجموع بحث می توان گفت که در حقوق ایران مسئولیت های مدنی از دو حالت خارج نیستند یا مبتنی بر تقصیرند یا عدم تقصیر. این تقسیم بندی تقریباً مشابه تقسیم بندی کلی مسئولیت مدنی در حقوق غرب و به ویژه انگلستان است. به خصوص در مورد ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ و قاعده تسبیب که هر دو نشان دهنده ی مسئولیت های مبتنی بر تقصیر می باشند.

1- Responsibility.

۲- ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی مقرر می دارد: «هر گاه صغیر یا مجنون یا غیر رشید باعث ضرر غیر شود ضامن است».

۳- ماده ۳۲۸ قانون مدنی مقرر می دارد: «هر کس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد اعم از این که از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از این که عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند ضامن نقص قیمت آن مال است».

همچنین قاعده اتلاف که نماد مسئولیت های بدون تقصیر به شمار می آید بنابراین، در نظام حقوقی انگلستان اصلی ترین نظریه، مسئولیت مدنی ناشی از بی احتیاطی است اما در این نظریه فرد در مقابل همه مکلف و موظف به مراقبت از رفتار خود نیست. در نتیجه آثار بسیار متفاوتی بر آن بار می شود، اول آنکه باید بین فرد زیان زننده و زیان دیده نوعی رابطه و قرابت وجود داشته باشد دوم فعل ارتكابی از جمله افعال و رفتاری باشد که قابل پیش بینی بوده و نهایتاً شرطی که برای مراقبت گذاشته شده است متعارف و منصفانه باشد و دست قاضی با توجه به شرایط و مصالح باز باشد. (Calnan, 2009)

در واقع بی احتیاطی را باید به معنای عدم ایجاد تعادل بین منافع زیان دیده و سایر منافع یا ایجاد یک خطر غیرمعقول (غیرمتعارف) برای دیگری دانست که واردکننده ی زیان می توانست و می بایست با انجام اقدامات پیشگیرانه از وقوع آن جلوگیری نماید. بدین معنا اگرچه شخص بی احتیاط مرتکب تقصیر شده اما تقصیر او خفیف تر از تقصیر کسی است که عامدانه یا با علم به ورود زیان به دیگری، دست به عملی می زند. (Simons, 2002)

3- مسئولیت مدنی مجانین در قوانین ایران

همانطور که پیش تر نیز بیان شد، ماده 1 قانون مسئولیت مدنی مصوب 1339، در مجموع مبنای مسئولیت را تقصیر دانسته و این نظریه را صراحتاً مورد پذیرش قرار داده است. از اینرو در خصوص اتلاف می توان براساس مواد 307 و 328 قانون مدنی به مسئولیت عینی (بدون تقصیر) قائل گردید.

در هر صورت قانون مسئولیت مدنی، مجانین را مسئول ضررهای ناشی از اعمال خود دانسته است. ماده ۷ قانون مذکور بعد از اعلام مسئولیت مجنون چنین مقرر می دارد: «در صورتی که استطاعت جبران تمام و یا قسمتی از زیان وارده را نداشته باشد از مال مجنون ... جبران خواهد شد» این قاعده علاوه بر اینکه برخلاف اصل مسئولیت شخصی و نظریه تقصیر (به مفهوم شخصی) است. یک نوع مسئولیت تضامنی برقرار کرده که این خود خلاف اصل می باشد؛ چون در مقابل زیان دیده دو نفر مسئول معرفی شده اند: یکی سرپرست مجنون و دیگر خود مجنون. نتیجه آنکه، مسئولیت مجنون به شکل معلق است و زیان دیده در حالتی می تواند از مال او جبران زیان را بخواهد که سرپرست او استطاعت جبران کلیه یا جزئی از ضرر وارده را نداشته باشد. (باریکلو، ۱۳۸۹)

حال این سؤال به ذهن می رسد که اگر سرپرست مجنون در مراقبت و نگهداری او کوتاهی کرده باشد، در نتیجه وی ضرری به غیر بزند سرپرست بر اساس ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی ناگزیر از جبران خسارت می باشد. زیرا در نظر عرف، در این موارد رابطه علیت بین خطای سرپرست مجنون با زیان، قوی تر از اقدام آنهاست و در این چنین مواردی باید مسبب را مسئول دانست. (کاتوزیان، 1379)

بنابراین، باز هم بند آخر ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی^۱ قابل اجرا می باشد یا اینکه منع از تنگدستی جبران کننده ضرر به موردی اختصاص دارد که بر اساس ماده مذکور مجنون ناچار از جبران خسارت ناشی از کوتاهی و تقصیر ولی و سرپرست خود می شود. چنانچه فلسفه بند آخر این ماده، منع از عسرت و تنگدستی جبران کننده ضرر باشد، فرقی ندارد که این ضرر را مجنون به طور شخصی جبران نماید یا به قائم مقامی از ولی جبران شود. در هر دو حالت، تنگدستی می بایست مانع جبران خسارت گردد.

به نظر می رسد این حکم را به کلیه موردی که شخص ناچار از جبران زیان می گردد بتوان توسعه داد. موضوعی که از دید آیین دادرسی در خصوص ماده ۲ قانون مسئولیت مدنی باقی می ماند این است که آیا متحمل زیان می بایست دعوای خود را به طرفیت سرپرست و مجنون به طور اجتماع مطرح نماید یا اینکه صرفاً سرپرست را طرف دعوا قرار دهد و اگر نتواند حکم را علیه او اجرا نماید از اموال مجنون به دست می آورد.

1- ماده 7 قانون مسئولیت مدنی مصوب 1339 مقرر می دارد: «کسی که نگهداری یا مواظبت مجنون یا صغیر قانوناً یا بر حسب قرارداد به عهده او میباشد در صورت تقصیر در نگهداری یا مواظبت مسئول جبران زیان وارده از ناحیه مجنون و یا صغیر میباشد و در صورتی که استطاعت جبران تمام یا قسمتی از زیان وارده را نداشته باشد از مال مجنون یا صغیر زیان جبران خواهد شد و در هر صورت جبران زیان باید به نحوی صورت گیرد که موجب عسرت و تنگدستی جبران کننده نباشد».

ایراد این فرض این می باشد که حکمی را علیه مجنون اجرا می کنیم که آنها نسبت به آن دفاع ننموده اند. البته چنانچه سرپرست نمایندگی قانونی مجنون را هم داشته باشد، همچون ولی وصی یا قیم این اشکال منتفی است اما در صورتی که سرپرست فقط مسئول نگهداری باشد و نمایندگی قانونی نداشته باشد همچون تیمارستان، و امثال آن اشکال همچنان باقی است. در اینگونه موارد بهتر است از ابتدا سرپرست و مجنون با هم طرف دعوا قرار گیرند تا امکان دفاع برای همگی آنان باشد.

حال فرض کنیم که مجنون بی آنکه سرپرست او مرتکب تقصیری شده باشد زبانی به دیگری وارد کند، چنانکه دیوانه از تیمارستان یا منزل با اینکه مراقبت کافی از او می شده فرار کند و مال دیگری را تلف نماید، آیا خود مجنون را می توان مسئول شناخت؟ همچنین در موردی که محجور سرپرست قانونی نداشته و شخصی که بر حسب قانون با قرارداد مکلف به نگهداری او باشد وجود داشته باشد، چنانکه ولی قهری بدون تعیین وصی فوت کرده و برای محجور نیز قیم تعیین شده باشد. مسئولیت اعمال زبان او محصور به عهده کیست؟ ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی نسبت به این مورد ساکت است. لیکن برابر ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی می توان گفت مسئولیت به عهده خود مجنون است و زیان دیده می تواند از مال او دریافت خسارت کند و اگر مالی نداشته باشد، زیان دیده می تواند صبر کند و پس از توانگر شدن او جبران خسارت را مطالبه نماید. با این وجود با عنایت به مضمون قانون مسئولیت مدنی و نظریه تقصیر که در آن مورد قبول واقع شده می بایست گفت مجنون وقتی مسئول است که فعل او نامشروع باشد که این نامشروع بودن از مؤلفه های رکن تقصیر می باشد.

4- مسئولیت مدنی مجانین در نظام حقوقی انگلستان

در نظام حقوقی انگلستان، همانطور که پیش تر هم بیان شد در کنار واژه مجانین، واژه «روان پریش» نیز آمده است، اهلیت این اشخاص در دسته های گوناگون حقوق تفاوت دارد و از صور گوناگونی شبیه اهلیت کودک می باشد، به عنوان مثال در جرم چنانچه شخص بتواند ثابت نماید که ندانسته یا نفهمیده در حال ارتکاب اشتباهی بوده است، می تواند به دفاع جنون توسل جوید و محکمه مشخص خواهد کرد که او به علت جنون مجرم نمی باشد. در غیر مواردی که قصد روانی لازم است شخص روان پریش در برابر فعل تقصیر مسئولیت دارد، چون مقصود از قواعد تقصیر، جبران حالت و وضعیت متضرر است نه مجازات فردی که تقصیر را مرتکب شده است. (Garner, 2004)

از اینرو، در کشور انگلستان می توان انواع مسئولیت های مدنی را به سه دسته تقسیم نمود (Cooke, 2009) که این سه دسته عبارتند از:

الف) مسئولیت ناشی از عمد یا مسئولیت ناشی از سوءنیت شخص مرتکب مانند ضرب و جرح، توقیف غیرقانونی و تجاوز به املاک.

ب) مسئولیت های ناشی از بی احتیاطی؛ این نوع از مسئولیت در سه صورت اثبات می گردد: 1) رعایت احتیاط و مراقبت های لازم و متعارف؛ 2) نقض تکلیف؛ 3) ورود خسارت (شخص زیان دیده باید ثابت نماید که زبانی از طرف زیان زنده بر او وارد شده است.

پ) مسئولیت بدون تقصیر؛ در این نوع از مسئولیت، صرف اثبات ورود خسارت ناشی از عمل مرتکب یا مجنون کفایت نموده و نیازی به اثبات تقصیر نیست.

در این نوع از مسئولیت، اگر فاعل زیان مرتکب تقصیر شده باشد، زیان دیده برای مطالبه ی خسارت، دو راه پیش رو دارد: یا می تواند بدون اثبات تقصیر، انتساب زیان را به فاعل اثبات نموده و یا با اثبات تقصیر، جبران خسارت را مطالبه نماید. البته این در حالتی است که هر دو نوع مسئولیت مربوط به یک شخص باشد. اما در موردی که دو نوع مسئولیت (یکی بدون تقصیر مثل مجنون و دیگری مبتنی بر تقصیر مثل سرپرست مجنون) به دو شخص منتسب باشند، به نظر مسئولیت مبتنی بر تقصیر مقدم است و اعمال می شود. (امینی و نوعی، 1391)

مع الوصف، خصوصیات مشترک هر سه دسته کلی مسئولیت آن است که همگی در جهت حمایت از منافع زیان دیده قدم بر می دارند. با این وجود، تفاوت هایی کلی بین این دو دسته وجود دارد. به عنوان مثال مسئولیت های ناشی از بی احتیاطی، غیرمنسجم ترین حوزه حقوق مسئولیت مدنی انگلستان محسوب می شود، در حالی که مسئولیت ناشی از عمد، منسجم ترین حوزه بوده و مسئولیت بدون تقصیر نیز، حد وسط این دو می باشد (نه همچون بی احتیاطی غیرمنسجم است و نه همچون عمد، سازمان یافته و منسجم). یا مباحث مربوط به

عملکرد متعارف و معقول اشخاص (یا شخص معقول و متعارف، به عنوان الگویی برای رعایت احتیاط و مراقبت لازم و اجتناب از ورود زیان به غیر) بیشتر در مسئولیت های ناشی از بی احتیاطی مطرح می گردد نه مسئولیت ناشی از عمد یا بدون تقصیر. (Miler, 2006) با این وجود، در مسئولیت های بدون تقصیر و ناشی از عمد نیز می توان ردپایی از معیار معقول و متعارف بودن را مشاهده نمود. همچنین در مسئولیت های بدون تقصیر بحث «وجود تکلیف در رعایت احتیاط و مراقبت» مطرح نمی شود، در حالی که در بی احتیاطی «تکلیف» امری است غیرقابل اغماض و در مسئولیت های عمدی هم به صورت ضمنی و تلویحی وجود دارد.

از دیگر تفاوت های موجود آن است که مسئولیت ناشی از بی احتیاطی نه هم چون مسئولیت های عمدی ذاتاً خطاست و نه همانند مسئولیت های بدون تقصیر، به دلیل مخاطره آمیز بودن، خطر یا ریسک به وجود آمده، بلکه عملی است مشروع که صرفاً به دلیل بی دقتی و بی توجهی مرتکب، مسئولیت به بار آورده است. بنابراین در مسئولیت های ناشی از عمد و مسئولیت های بدون تقصیر، تکلیف یا سیاه است و یا سپید؛ در حالی که در بی احتیاطی تکلیف به رنگ خاکستری است. (امینی و نوعی، 1391)

در مجموع می توان این گونه نتیجه گرفت که، در حقوق انگلستان در خصوص مسئولیت مدنی مجانین از مقررات عام مسئولیت مدنی تبعیت می کند و قواعد خاصی در این زمینه بیان نشده، و پیش تر هم گفته شد که اصلی ترین نظریه، مسئولیت مدنی ناشی از بی احتیاطی است اما در این نظریه فرد در مقابل همه مکلف و موظف به مراقبت از رفتار خود نیست. در نتیجه آثار بسیار متفاوتی بر آن بار می شود، که باید بین فرد زیان زننده و زیان دیده نوعی رابطه سببیت وجود داشته باشد همچنین فعل ارتكابی از جمله رفتاری باشد که قابل پیش بینی بوده و نهایتاً شرطی که برای مراقبت گذاشته شده است متعارف و منصفانه باشد و دست قاضی با توجه به شرایط و مصالح باز باشد.

لذا، مسئولیتی که از عمد و بی احتیاطی ناشی شده باشد، تحت عنوان مسئولیت مبتنی بر تقصیر بررسی می گردد. (خادم رضوی و همکار، 1394) و مسئولیت مبتنی بر تقصیر در جایی است که شخص مسئول وظیفه ی نگهداری و یا مراقبت (مجنون) را به عهده دارد و در انجام این وظیفه کوتاهی نموده است؛ بنابراین وی مسئول تقصیر خویش بوده و مسئولیت او یک مسئولیت شخصی است. نکته قابل توجه اینکه در خصوص رجوع یا عدم رجوع سرپرست به فرزند یا مجنون بحثی به میان نیامده است، چون شرط اساسی و اصلی مسئولیت، تقصیر سرپرست است البته در شرایط خاص مسئولیت بدون تقصیر هم به عنوان استثنا پذیرفته شده است. (بنابراین اگر سرپرست مقصر باشد از اموال خود خسارت وارده را جبران می کند و اگر مجنون مقصر باشد از اموال وی جبران خسارت می گردد. (دیلمی و همکاران، 1399)

بحث و نتیجه گیری

در حیطه مسئولیت مدنی در حقوق امروز شکی وجود ندارد که هیچ خسارتی نمی بایست بدون جبران باشد، هرچند از طرف فردی که از لحاظ اراده مسلوب است مانند مجنون انجام می شود. طبق اصل، هر فردی مسئولیت آثار و عواقب اعمال خسارت آفرین خود است ولی بر این اصل استثنائاتی نیز وارد است و در برخی موارد جبران ضرر وارد شده از طرف غیر، به حکم قانون به شخصی غیر از وارد آورنده ضرر تحمیل می شود. یکی از استثنائات مسئولیت سرپرست در قبال ضررهای ناشی از عمل محجور می باشد. لذا مسئولیت سرپرست محجور در حقوق ایران براساس ماده 1 و 7 قانون مسئولیت مدنی در صورتی است که تقصیری کرده باشد و در این صورت بایستی از اموال خود جبران خسارت نماید نه از اموال مجنون.

بنابراین در خصوص حقوق انگلستان نیز، می توان این گونه نتیجه گرفت که، مسئولیت مدنی مجانین در این کشور از مقررات عام مسئولیت مدنی تبعیت می کند و قواعد خاصی در این زمینه بیان نشده، و براساس نظریه، مسئولیت مدنی ناشی از بی احتیاطی، فرد در مقابل همه مکلف و موظف به مراقبت از رفتار خود نیست. لذا، مسئولیتی که از عمد و بی احتیاطی ناشی شده باشد، تحت عنوان مسئولیت مبتنی بر تقصیر بررسی می گردد و مسئولیت مبتنی بر تقصیر در جایی است که شخص مسئول وظیفه ی نگهداری و یا

مراقبت (مجنون) را به عهده دارد و در انجام این وظیفه کوتاهی نموده است؛ بنابراین وی مسئول تقصیر خویش بوده و مسئولیت او یک مسئولیت شخصی است. نکته قابل توجه اینکه در خصوص رجوع یا عدم رجوع سرپرست به فرزند یا مجنون بحثی به میان نیامده است، چون شرط اساسی و اصلی مسئولیت، تقصیر سرپرست است البته در شرایط خاص مسئولیت بدون تقصیر هم به عنوان استثنا پذیرفته شده است. (بنابراین اگر سرپرست مقصر باشد از اموال خود خسارت وارده را جبران می کند و اگر مجنون مقصر باشد از اموال وی جبران خسارت می گردد).

منابع

- ابراهیمی شکرانلو، فهیمه، بررسی مسئولیت کیفری و مدنی ناشی از انجام فعل زیان بار صغار و مجنون، نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا، سال هفتم، شماره 26، زمستان 1401، 54-70.
- امینی، عیسی، نوعی، الیاس، قواعد عام مسئولیت مدنی در حقوق انگلستان با نگاهی به حقوق ایران، فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی بین المللی، دوره 5، شماره 16، زمستان 1391، 246-279.
- انوری، حسن، 1388، فرهنگ فشرده سخن، جلد اول، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سخن.
- باریکلو، علیرضا، 1387، مسئولیت مدنی، چاپ شانزدهم، تهران: انتشارات میزان.
- باریکلو، علیرضا، 1389، مسئولیت مدنی، چاپ هیجدهم، تهران: انتشارات میزان
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، 1386، ترمینولوژی حقوق، چاپ هیجدهم، تهران: انتشارات گنج دانش.
- خادم رضوی، قاسم، نوعی، الیاس، بررسی تطبیقی مبانی مسئولیت مبتنی بر تقصیر و بدون تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی ایران و انگلستان، مجله آموزه های حقوقی گواه، شماره 1، پاییز و زمستان 1394، 81-104.
- دیلمی، احمد، زند لشنی، ناهید، جوادی، علی، مبانی مسئولیت ناشی از فعل غیر در حقوق انگلستان و ایران، نشریه علمی دانش حقوق مدنی، سال نهم، شماره 2، پیاپی 18، پاییز و زمستان 1399، 67-79.
- ستوده، هدایت اله، 1378، آسیب شناسی اجتماعی، چاپ پنجم، تهران: انتشارات معراج.
- صفایی، حسین، قاسم زاده، مرتضی، 1378، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.
- عباسلو، بختیار، 1390، مسئولیت مدنی (با نگرش تطبیقی)، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- عمید، حسن، 1389، فرهنگ عمید، چاپ اول، تهران: انتشارات فرهنگ نما.
- کاتوزیان، ناصر، 1379، دوره مقدماتی حقوق مدنی، وقایع حقوقی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- کاتوزیان، ناصر، 1386، الزامات خارج از قرارداد (ضمان قهری) مسئولیت مدنی، چاپ هشتم، تهران: انتشارات مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- کیانی، مهرزاد، گودرزی، فرامرز، 1386، پزشکی قانونی برای دانشجویان رشته حقوق، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.
- معین، محمد، 1389، فرهنگ فارسی، جلد سوم، تهران: انتشارات بهزاد.
- ولیدی، محمدصالح، 1394، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ چهاردهم، تهران: انتشارات سمت.
- Blackwell, Amy Hackney, (2008), The Essential Law Dictionary, First Edition, Illinois, Sphinx Publishing p251.
- Calnan, Alan (2009). Duty and Integrity in Tort Law, 1 st ed., North Carolina, Carolina Academic Press, P 36.
- Cooke, John, (2009), Law of tort, 9th ed. Edinburgh, person Longman.
- Garner, Bryan. A et al, (2009), Black's Law Dictionary, Ninth Edition, New York, Thomson Reuters. p 865.
- Garner, Bryan A (2004). Black's Law Dictionary, 8 th ed., New York, Thomas West p 37.
- Miler, nelson p.,(2006), "An Ancient law of car", whitter law review, vol. 26, No.3.
- Simons, William (2002). Private and Civil Law in the; 24. of Germany, the US and Russia.P 121.

Examining the civil liability of innocents in the legal system of Iran and England

First Author¹: Amir mohammad Tavakoli

Affiliation: Ph.D Student in Private Law,
U.A.E.Branch Islamic Azad University, U.A.E.

Email: Amirmohamad.tavakoli@gmail.com

Second Author: Mohammad Reza Azodi

Affiliation: Bachelor of Laws student of Islamic
Azad University, Islamshahr Branch.

Email: mohammdreza_azodi@yahoo.com

Third Author: Mohammad Sadegh Abasi safajou

Affiliation: Bachelor of Laws student of Islamic
Azad University, Islamshahr Branch.

Email: safajoums@gmail.com

Abstract

The risk of entering the language by mentally disordered persons is high due to the lack of distinction or impairment of the will, and society should be protected against these risks. It is important to recognize the civil responsibility of the insane because the effects and rulings of the acts and legal events of the insane are different. Hence, the need to compensate the damage caused to another. It is one of the certain legal rules, as far as the new theories talk about compensation rights instead of "responsibility" rights. Also, the civil responsibility of Nani has always been the concern of legislators and jurists based on the requirement of justice and the interest of the society. Therefore, the present research investigates the civil liability of madmen in the laws of Iran and the legal system of England (common law) from the descriptive analytical method and search in databases and sources of scientific information on the Internet and library resources. The regulations related to the civil liability of madmen in Iran's legal system, including the civil law, the law of civil liability, and... the English legal system (Common Law), which follows the general provisions of civil liability and does not have specific rules in this regard, The findings of the present research indicate that in Iranian law, civil liability is explicitly accepted in Article 1216 of the Civil Liability Law and some other articles of the British legal system (Common Law) the liability of innocents follows the general provisions of civil liability and there are no special rules in this field. In contrast to the laws of Iran, negligence and carelessness are considered independent causes in civil liability claims. Circumstances cause civil liability.

Key words: of civil liability, insane, Iran's legal system, English legal system.

1- Corresponding Author.